

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

10(19)

2010

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDVYKLA

VILNIUS 2010

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Vytis Čiubrinskas)</i>	5
<i>Foreword (Vytis Čiubrinskas)</i>	8

Straipsniai / Articles

Auksuolė Čepaitienė

Giminystės idėja ir paveikslas: genealoginis mąstymas Lietuvoje	11
An Idea and a Picture of Kinship: Genealogical Thinking in Lithuania	35

Irma Šidiškienė

Internetiniai tekstai kaip vedybų tyrimo šaltinis	37
Internet Texts as a Source for Marriage Research	59

Thomas M. Wilson

Elites, Networks and the Anthropologies of Policy and Borders: Some Suggestions from Ireland	61
Elitas, socialiniai tinklai bei viešosios politikos ir paribio antropologijos: keletas pasiūlymų iš Airijos	75

Ida Harboe Knudsen

Keletas pasvarstymų apie žmogaus amžių, politiką ir politikus kaimo bendruomenėje, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą	77
Some Reflections on Age, Politics and Politicians in a Rural Community after Lithuania's EU-entrance	90

Kristina Šliavaitė

Deindustrializacija, socialinis nesaugumas ir išgyvenimo strategijos posovietinėje erdvėje: Visagino atvejis	93
Deindustrialization, Social Insecurity and Strategies of Survival in the Post-Soviet Region: the Case of Visaginas	114

Tea Golob

The Meanings of "Home" and "Homeland" in Slovene Diasporic Communities	117
<i>Namų</i> ir <i>tėvynės</i> įprasminimas slovėnų diasporos bendruomenėse	135

Daiiva Repečkaitė

Rusakalbių izraeliečių kultūros apibrėžtys kasdienybėje: nuo rafinuotų manierų iki bendravimo kodų	139
Everyday Definitions of Culture by Russian-speaking Israelis: from Sophisticated Manners to Codes of Communication	160

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Ramūnas Trimakas. Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė (<i>Veronika Gribauskaitė</i>)	163
Lietuviškojo identiteto trajektorijos. V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė (sud.) (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	166
Victor C. de Munck. Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	168
Pirmieji lietuviai Teksase. The first Lithuanians in Texas: parodos katalogas / exhibition catalog. V. Čiubrinskas ir J. Genys (sud.) (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	171
Nijolė Marcinkevičienė. Metai už stalo. Kalendorinių švenčių ir sezoniniai valgiai (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	177
Darius Staliūnas. Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863 (<i>Remigijus Civinskas</i>)	181

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Identiteto politika antropologiniu požiūriu“ Klaipėdos universitete (<i>Rimantas Sliužinskas</i>)	186
Rusijos etnografų ir antropologų kongresas Orenburge (<i>Jonas Mardosa</i>)	192

Sukaktys

Profesorei Pranei Dundulienei 100 metų (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	195
Jubiliatė Janina Genovaitė Laniauskaitė-Morkūnienė (<i>Irena Regina Merkienė</i>)	197

nepriimta mokėti. Prisimindama kolegų ir savas patirtis galiu pasakyti, kad Lietuvoje gali įvykti greičiau priešingai, tyrėjas pateikėjų gali būti pavaišintas ar apdovanotas lauktuvėmis. Dirbant Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje ne kartą teko girdėti įvairius vyresnių etnologų pasakojimus apie užmokestį informantams. Lietuvoje tai, atrodo, epizodinė ar pavienė tam tikrų laikotarpių praktika. Tačiau kolegų ji liko įvardinta kaip praktika, kurios metu etnografinė medžiaga surinkta mokant užmokestį. Ne kartą girdėta, kaip užmokestis keitė tyrėjo ir informanto santykius, o kartu ir duomenų turinį. Ne kartą diskutuota ir apie tai, kaip užmokestis klaidina tyrėją, nes tampa nebeaišku, kas ir ką perka, kas už ką atsiskaito ir kaip persiskirsto subtilūs

įtakos ir galios santykiai, prisišlię prie pinigų, dovanų ir mokslo hegemonijos. Tad užmokestis yra ne tik projekto biudžeto planavimo, atsiskaitymo už bendradarbiavimą ir sugaištą laiką ar tyrimų metodikos klausimas, bet ir socialinis ir kultūrinis mokslinio pažinimo klausimas. Kaip, beje, ir daugelis kitų.

Baigdama noriu pasakyti tik tiek, kad Victorio de Muncko studija *Kultūros tyrimai: patirtis ir apibendrinimai* yra gyvas, pilnas antropologui svarbios informacijos ir diskusiją skatinantis leidinys. Jo pasakojimas apie mokslinį tyrimą ir metodus nėra toks paprastas, koks gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Tik skaityti jį reikia žinant, kas yra antropologija ir jos skirtingos mokyklos bei kryptys.

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Pirmieji lietuviai Teksase. The first Lithuanians in Texas: parodos katalogas / exhibition catalog. Vytis Čiubrinskas ir Jonas Genys (sud.). Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2009. 116 p.: iliustr.

2009 metais Mažosios Lietuvos istorijos muziejus pažymėjo Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį projektu *Pirmieji lietuviai Teksase*. Projektą sudarė trys neatskiriamos ir viena kitą papildančios dalys: paroda, katalogas ir videofilmas. Kadangi neteko matyti nei parodos, nei filmo, tai apsiribosiu katalogo pristatymu.

Projekto gimimas išdėstytas Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus direktoriaus dr. Jono Genio išžanginiame žodyje.

J. Genys pažymi, jog pirmoji domėtis lietuvių imigrantų Teksase istorija pradėjo Teksase gyvenanti išeivių iš Mažosios Lietuvos palikuonė Patsy Hand. Vėliau į šiuos tyrimus įsitraukė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas dr. Vytis Čiubrinskas, televizijos operatorius Jonas Mažonas, JAV gyvenantys lietuviai Jonas Limantas, Romas Šležas, dr. Milda Bakšytė-Richardson, Reda Veitas-Limantienė, Liuda Žiaugra, surengę ekspedicijas į Pietų Teksasą. Šių žmonių dėka sukaupta vertinga dokumentinė, ikonografinė, filmuota medžiaga, kuri ir tapo parodos bei katalogo pagrindu.

Katalogą sudaro įvadas, keturi moksliniai straipsniai ir kataloginė vaizdinė dalis, kurioje publikuojama parodos medžiaga. Du straipsniai yra skirti emigracijos istorijai apžvelgti, kiti du – tai atlikto genealo-

ginio ir Teksaso lietuvių tapatumo tyrimų analizė ir apibendrinimas. Kaip tik iš šių tyrimų ir gimė paroda bei jos katalogas. Straipsniuose pateikiama daug įdomių, kartais net intriguojančių faktų. Kai kuriuos jų paminėsiu, aptardama katalogo straipsnius.

Pirmojo straipsnio *Lietuviai Amerikoje – pirmoji emigracijos banga* autorius Ramūnas Kondratas apžvelgia lietuvių emigracijos į Ameriką iki 1940 m. istoriją. Beje, iki šiol didžiausia emigracija iš Lietuvos buvo būtent į JAV. Nuo XIX a. vidurio išskiriamos trys pagrindinės emigrantų į Ameriką bangos: pirmoji – 1870–1930 m. kilo daugiausia dėl ekonominių priežasčių; antroji – 1940–1950 m., kurią daugiausia sudarė pokario politiniai pabėgėliai, emigravę dėl sovietų okupacijos. Trečioji banga kilo XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje. Tačiau autorius nenagrinėja antrosios ir trečiosios bangų, o susitelkia ties pačiais pirmaisiais emigrantais ir pirmąja emigracijos banga. Tad kas gi buvo tie ankstyviausi naujakuriai lietuviai? XVII a. Amerikoje kūrėsi pavieniai emigrantai iš Lietuvos, bet, R. Kondrato žodžiais, apie juos nedaug težinoma. Autorius nurodo, kad pirmasis žinomas lietuvis Amerikoje buvo Alexander Carolus Curtius (liet. Aleksandras Karolis Kuršius), didikas ir mokslininkas, 1659 m. tapęs pirmuoju rektoriumi naujai įkurtoje *Latin School* mokykloje Naujajame Amsterdame (dabartiniame Niujorke). Po kelerių metų jis grįžo į Lietuvą, mokytojavo Biržuose. Šiek tiek daugiau žinių yra apie XVIII a. emigrantus, atvykusius dalyvauti Nepriklausomybės kovose. Galbūt daugeliui šio leidinio skaitytojų bus naujiena, kad vienas jų buvo Tadas Kosciuszka, atvykęs į Ameriką Benjamino Franklino kvietimu kaip Amerikos nepriklausomybės kovų savanoris. Jam už pavyzdinę septynerių metų tarnybą buvo suteikta Amerikos pilietybė, skirta žemės ir didelė pinigų

suma, kurios dalį jis panaudojo padėdamas juodiesiems vergams atgauti laisvę. Keli šimtai lietuvių kovojo Amerikos pilietinia-me kare (1861–1865). Vieno jų palikuonis – Alexander Bruce Bielaski (1884–1964) (liet. Aleksandras Briusas Bielaskis (Bialskis) buvo antrasis Federalinio tyrimo biuro direktorius (1912–1919).

Paskutiniame straipsnio poskyryje, skirtame pirmajai emigrantų bangai (1860–1940), apžvelgiama atvykusių lietuvių emigrantų veikla, pateikiama atvykėlių ir dirbančiųjų skaičiaus, lietuvių parapijų, draugijų ir organizacijų statistika, trumpai aptariama jų veikla, lietuviškos spaudos leidyba.

Pasirodo, pirmosios bangos lietuviai imigrantai iki 1898 m. buvo užrašomi kaip rusai, vokiečiai ar lenkai, nelygu iš kur atvyko, todėl tikslaus to laiko emigrantų skaičiaus nežinoma. Imigrantų lietuvių tautybė Amerikoje pradėta žymėti tik nuo 1898 m. Štai Amerikos imigracijos tarnybos duomenimis, 1899–1914 m. iš Lietuvos atvyko 252 594 asmenys, kurių 80,7 procento buvo lietuviai. Pagal 1940 m. gyventojų surašymą, Amerikoje buvo 394 811 lietuvių, kitų šaltinių teigimu, 1926–1930 m. Amerikoje gyveno maždaug 650 000–700 000 lietuvių.

Autorius taip pat aptaria pirmosios emigrantų bangos politinę veiklą po Pirmojo pasaulinio karo, daugiausia apimančią paramos Lietuvai fondų steigimą ir lėšų rinkimą karo pabėgėliams, karo belaisviams šelpti, lietuvių informacijos biurams remti. Autorius daro išvadą, kad 1918 m. Lietuvai tapus nepriklausoma, Amerikos lietuvių politinė bei finansinė parama buvo gyvybiškai svarbi, siekiant nepriklausomybės įtvirtinimo ir Lietuvos pripažinimo. Amerikos lietuvių surinktos piniginės lėšos buvo panaudotos valstybės politinei, ekonominei, kultūrinei veiklai plėtoti.

Zita Genienė straipsnyje *Istorinė Mažoji Lietuva* aptaria Rytų Prūsijos raidą teritoriniu, administraciniu ir demografiniu aspektu. Taip pat nemažai dėmesio skiria Mažosios Lietuvos susiformavimui ir jos tapatumui. Čia daugiausia vietos skiriama lietuvių kalbos, kaip vieno svarbiausių tapatumo bruožų, paplitimui ir išlikimui. Iš straipsnyje pateiktų duomenų matyti, kad XVIII a. dauguma gyventojų dar buvo lietuviai, tačiau XIX a. II pusėje labai paspartėjo germanizacija, ypač po 1871 m., kai susikūrė Vokietijos imperija, ir nacionalinės politikos tikslą apibūdino šūkis „Viena valstybė, viena tauta, viena kalba“. Tad XIX a. paskutiniais dešimtmečiais lietuvių tautybės gyventojai Mažojoje Lietuvoje sudarė tautinę mažumą, XX a. I pusėje daugelis save laikantių lietuviais telkėsi Klaipėdos krašte. Taip pat aptariamas Mažosios Lietuvos gyventojų indėlis į lietuviškąją raštiją, ypač akcentuojama lietuvininkų veikla XIX a. II pusėje, carinei Rusijai vykdant Lietuvoje rusinimo politiką. Tuo laiku Mažojoje Lietuvoje buvo sukurta lietuviškos spaudos leidimo ir gabenimo per sieną bazė, čia pasirodė visų srovių ir spalvų lietuviškoji politinė periodika. Pakutiniajame poskyryje autorė, atsakydama į klausimą, kodėl Mažosios Lietuvos gyventojai pasirinko emigraciją, analizuoja ten buvusią situaciją. Iki XIX a. Mažoji Lietuva buvo žemės ūkio kraštas su neišvystyta infrastruktūra, skurdžiais gamtiniais ištekliais, kapitalo trūkumu, nepalankia geopolitine situacija. Nors 1807 m. baudžiovos panaikinimas buvo teigiamas postūmis kraštui vystytis, tačiau tai taip pat paskatino ir migraciją, nes įgiję asmens laisvę baudžiauninkai negavo žemės nuosavybės. Daugelis Teksaso lietuvių XIX a. viduryje išvyko iš Šilokarčemos (vok. Heydekrug) apskrities. Būtent Šilutės apskritis išsiskyrė pelkėtomis, nekultivuojamomis žemėmis, kurios čia sudarė 30 procentų teritorijos. Prie ir taip nepalankių ūkiui

sąlygų dar prisidėjo nepalankios meteorologinės sąlygos (potvyniai), nederlius ir epidemijos, besikartojančios kas keleri metai, ypač nepalankūs buvo XIX a. šeštasis ir septintasis dešimtmečiai. Šios priežastys skatino žmones ieškoti išeičių, kurių viena ir buvo emigracija. Kaip rašo autorė, emigrantų srautas didėjo kasmet ir tolygiai. Pagal emigruojančių gyventojų procentą Rytų Prūsija gerokai lenkė kitas Vokietijos provincijas. Statistika byloja, kad 1871–1910 m. Rytų Prūsijos provincija neteko per 700 tūkstančių gyventojų, kasmet emigruodavo vidutiniškai 17 510 žmonių.

Įdomu buvo skaityti projekto „kaltininkės“ Patsy Dearman Hand straipsnį, atskleidžiantį tyrimo ištakas. Patsy Hand, tyrinėdama savo šeimos genealogiją, 1968 m. iš savo senelės Agnes Lundschen Rabenalt sužinojo, jog jos proproprosenelis George'as Lundschenas kilęs iš Lietuvos. Didysis tyrimas, jei taip galima pasakyti, matyt, prasidėjo nuo autorės apsilankymo De Vito apygardos Jonischkies kapinėse, kuriose ji pradėjo skaitinėti antkapių užrašus. Straipsnio autorė suglumino vardi ir pavardės, kurių rašyba neatrodė vokiška: Lundschen, Kerlick, Jonischkies, Mertiens, Ragoszus, Lobs ir kt. Neįprasti atrodė ir vietovių pavadinimai. Todėl natūraliai kilo klausimas, kur buvo tie miesteliai ir kokie ryšiai siejo visus tuos žmones? Pradėjusi tyrimus, autorė pirmiausia susitelkė ties savo šeima, bet pamažu ėmė domėtis ir kitomis šeimomis, kurių pavardes perskaitė kapinėse. Informacijos ieškojo apylinkių liuteronų bažnyčių įrašuose, bibliotekose, tyrinėjo antkapius ir kitose kapinėse, De Vito apygardos teismo rūmuose skaitė įrašus, susijusius su tų žmonių įsikūrimu šalyje, žemės įsigijimu, mokesčių sąrašais, vedybų, gimimo bei mirties liudijimais. Įdomi ir pačios autorės lietuviškumo paieškų patirtis (pvz., išmoko pasidaryti lietuviškus kalėdinius papuošalus iš šiaudų ir vašku marginti margučius). Patsy Hand

pastangomis 1995 m. netoli Jorktauno, prie kelio, vedančio į buvusią lietuvių koloniją, atidengta oficiali Teksaso lietuviams skirta atminimo lenta. Kaip pastebi V. Čiubrinskas, šis įvykis pažymi nepripažinto, ilgus metus nepastebėto identiteto ir paveldo susigrąžinimo bei atskiros etninės kultūros įnašo regionui pripažinimo siekius (p. 32).

Pateikusi įdomių paieškos faktų ir įvykių, autorė apibendrina tyrimo rezultatus, nurodo tyrimo svarbą ir aptaria naujausius darbus. Taigi, tyrėjai identifikavo apie 75 imigrantus De Vito ir Golijado apygardose. Visi jie čia buvo žinomi kaip „lietuvininkai“. Daugelis jų atvyko iš Šilutės, Pagėgių, Rusnės, Ragainės, Labguvos ir Gumbinės apylinkių. Identifikuoti ir pirmieji imigrantai – tai Davidas Stanchosas ir jo žmona Dora Scholze Stanchos, kurie imigravo apie 1852 m. Tyrimas svarbus tuo, kad patikslinamos ir paankstinamos datos, kada į JAV atvyko pirmoji reikšminga imigrantų banga iš Lietuvos. Be to, tyrimas praplėtė amerikiečių supratimą apie daugybę etninių grupių, kurios įnešė svarų indėlį kuriant multikultūrinę Teksaso valstijos populiaciją. Naujausi darbai – tai 2002 ir 2004 m. etnografinis tyrimas, kuriam vadovavo dr. Vytis Čiubrinskas. Tyrimas buvo filmuojamas ir fotografuojamas (Juozas Mažonas). Tyrimo duomenys, medžiaga, dokumentų ir vaizdo medžiagos kopijos dabar saugomos Lituanistikos tyrimo ir studijų centro Pasaulio lietuvių archyvo atskirame Teksaso lietuvių fonde. 2007 m. šia archyvine medžiaga susidomėjo istorikas Jonas Limantas – vėlyvosios kartos imigrantas iš Mažosios Lietuvos. Jis suorganizavo dar vieną ekspediciją Teksase, kurioje dalyvavo dr. Milda Richardson, Romas Šležas, Reda Veitas-Limantas ir Liuda Žiaugra. Šiems tyrėjams susitikus su lietuvininkų palikuonimis Jorktauno istorijos muziejuje ir pamačius jų suneštų eksponatų gausą, J. Limantui kilo mintis

kreiptis į Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejų dėl parodos. Autorė tikisi, kad šis tyrimas paskatins domėjimąsi imigrantų istorija JAV.

Vytis Čiubrinskas straipsnyje *Lietuviai – pirmieji Teksaso gyventojai: atsekant, atkuriant bei atsiimant kultūrinį paveldą ir identitetą* aptaria konkrečias etninio identiteto formas, sutinkamas tarp šiandienos teksasiečių, kurie yra imigrantų, atvykusių iš Lietuvos XIX a., palikuonys. Autorius teigia, kad jų identitetas yra atsektas, atkurtas ir atsiimtas, paremtas vietiniu paveldu ir genealogija, todėl labiau lokalus nei etnis. Tad autorius savo straipsnyje akcentuoja tokio savito identiteto pavidalus. Straipsnis paremtas 2002 ir 2004 metais atliktais etnografiniais lauko tyrimais Teksase bei archyvine medžiaga.

V. Čiubrinsko teigimu, imigrantai nenoriai susiliedavo su plačiąja visuomene. Mažų mažiausiai pirmoji ir antroji kartos išlaikydavo kalbą ir tam tikras religines praktikas. Iš kitos pusės, lietuvių imigrantų asimiliacija prasidėjo nuo pirmųjų dienų Teksase, pirmiausia per santuokas. Pirmųjų atvykusių lietuvių antrosios kartos palikuonių inkultūracija buvo išskirtinai proamerikietiška. Visgi pirmoji lietuvių imigrantų karta ir jos palikuonys, siekdami išsiskirti Amerikos žemėje, kartu puoselėjo iš gimtinės atsivežtą etninį ir kultūrinį paveldą, gimtąją kalbą bei savitą liuteronybės modelį. Materialusis lietuviškas etnis paveldas Teksase apima dvi liuteronų bažnyčias (Šv. Jono Meyersvilyje ir Šv. Pauliaus Jorktaune), ketverias kapines su lietuviškais įrašais antkapiuose bei šeimos saugomus daiktus, susijusius su imigrantų gyvenimu bei vertybėmis.

Autorius aptaria ir būdus praktikuoti etninę kilmę. Visais laikais vienas jų buvo (ir yra) etninių-memorialinių objektų kūrimas ir puoselėjimas, ypač maldos namų ir tėvynainių laidojimo vietų. Tai pasakytina ir apie lietuviškų kapinių priežiūrą Teksase. Kitas

ne mažiau populiarus būdas praktikuoti lietuviškumą – šaknų paieškos. Tai yra populiarus laisvalaikio užsiėmimas: domimasi šeimos istorijomis ir genealogija, renkamos ir saugomos šeimos relikvijos, laiškai, nuotraukos ar daiktai. Beje, kaip matėme iš Patsy Hand straipsnio, tokios savo šeimos istorijos paieškos išsiplėčia ir iki platesnių tyrimų. Todėl neatsitiktinai V. Čiubrinskas nemažai vietos skiria šios moters lietuviškumo paieškų tyrimui atskleisti.

Kita populiarai šaknų ieškojimo Teksase iniciatyva – šeimų susirinkimai, tiesiogiai susiję su pačių šeimų susidomėjimu genealogija. Lietuvių kilmės šeimoms iki šiol įprasta kasmet susiburti.

Išvadose V. Čiubrinskas teigia, kad nors pirmųjų lietuvių imigracija į Teksasą truko neilgai (1852–1874) ir jų įnašas į Teksaso istoriją nebuvo ilgai pastebėtas, visgi imigrantų palikuonys ėmėsi iniciatyvos sugrąžinti į Teksasą lietuviškumą. Jau nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos Teksase buvo telkiamos pastangos šį lietuviškumą išryškinti. Svarbiausia veikla yra lietuviškumo Amerikoje prieš ir po Pilietinio karo dokumentavimas bei įamžinimas. Ši veikla apima genealogijų ir vietinių istorijų sudarymą, rūpinimąsi etninio paveldo atmintinomis vietomis ir objektais, šeimų suvažiavimų organizavimą ir pan. Ši veikla – kartu ir tikslas, ir priemonė, siekiant sugrąžinti etninį paveldą bei vietinę istoriją. Taip siekiama suteikti pripažinimą ilgai nepastebėtam lietuviškajam paveldui daugiakultūriniame Teksase. Be to, lietuvių apsigyvenimo šioje vietovėje faktai dokumentuojami instituciškai – tai atlieka Teksaso genealogijos ir istorijos draugijos bei komisijos. Taip pat įkurti bent trys Istorijos komisijų bei draugijų padaliniai Hiustone, Viktorijoje ir San Antonijo, tyrinėjantys lietuvių praeitį Teksase.

Kaip pažymi V. Čiubrinskas, svarbu tai, kad vietinių lietuvių kilmės amerikiečių modernųjį etninį identitetą apibūdina ne

tradiciniai etniškumo metmenys (kalba, endogamija), bet šiandien sukonstruoti ar išrasti etninės priklausomybės simboliai ir naratyvai (tarkim, minėta paminklinė lenta arba viešoje erdvėje nuolat cirkuliuojantys pasididžiavimo naratyvai, pvz., „Lietuviai – pirmieji Teksaso gyventojai“). Autorius teigia, kad tokiu tam tikro kultūrinio skirtingumo susigrąžinimu Amerikos įvairovėje siekiama reprezentuoti ir perrašyti vietinę ir netgi nacionalinę Teksaso istoriją, suteikiant jai lietuviškumo dimensiją.

Kataloginė leidinio dalis skirta parodos vaizdinei medžiagai pristatyti. Čia pateikiamos senos nuotraukos, bylojančios pirmųjų emigrantų ir jų palikuonių gyvenimą, šiuolaikinės nuotraukos, fiksuojančios lietuvių imigrantų materialųjį paveldą, pristatančios dar gyvus jų palikuonis bei šio projekto dalyvius. Iliustracijų metrikos pateikiamos tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis. Pažymėtina, kad metrikos labai išsamios, pateikiančios ne vieną įdomų faktą apie vieno ar kito žmogaus gyvenimą, likimą. Tik gaila, kad nenurodyta, iš kurios nuotraukos gautos (asmeninio ar kurios nors institucijos archyvo). Pvz., iš tokios informacijos matytume, iš kokių šaltinių – privačių ar institucinių – daugiausia surinkta medžiagos. Be to, įdomu, kurias fotografijas saugo Mažosios Lietuvos istorijos muziejus, kurias Balzeko lietuvių kultūros muziejus ir pan. Tai irgi praplėstų ne tik konkrečios fotografijos, bet ir paties tyrimo istoriją.

Pirmosios katalogo iliustracijos supažindina su tyrimo iniciatore Patsy Hand, kitais imigrantų palikuonimis, primena pagrindinį etninio identiteto pripažinimo įvykį – atminimo lentos atidengimą – ir pateikia pirmųjų imigrantų Teksase sąrašą. Pastarajame įrašytos imigrantų pavardės, gimimo datos ir atvykimo į Teksasą metai. Tai vaizdžiai byloja apie imigrantų amžių (didžioji dalis buvo jauni žmonės), jų gyvenamąsias vietas Rytprūsiose (matome,

iš kurių vietovių daugiausia žmonių emigravo). Kitos iliustracijos pristato Rytų Prūsiją ir jos gyventojus – čia matome Prūsijos žemėlapius, žmonių portretus. Nuotraukose ir piešiniuose atspindėta gyventojų apranga, veikla, gyvenimo būdas. Šiomis nuotraukomis tarsi iliustruojami pirmieji du katalogo straipsniai. Nuo 20-os iliustracijos prasideda lietuvių Teksase istorija. Portretinės nuotraukos, dokumentai ir išlikę daiktai supažindina su pirmaisiais imigrantais – Davidu ir Dora Stanchos, plačios metrikos trumpai pristato jų biografijas. Šiai šeimai priklausę žvejybos tinklai, kuriuos Davidas atsivežė iš Prūsų Lietuvos, yra saugomi Jorktauno istorijos muziejuje. Toliau nuotraukos, knygos, laiškai ir dokumentai (gimimo liudijimai, teismo nutartys dėl palikimo, sutuoktuvių liudijimai) pasakoja kitų šeimų istorijas: Kirlicks, Kerlick, Jonischkies, Gelszus, Sickenius, Lundschen.

Katalogo pabaigoje sudėtos nuotraukos, kuriose užfiksuotos lietuvių imigrantų kapinės Meyersvilyje, Jorktaune, Jonischkies kapinės De Vito apygardoje. Keletas iliustracijų vizualizuoja populiariausius tapatumo paieškų būdus – sudarytas šeimoms istorijas (il. 106 – Stanchosų šeimos istorija (1852–1985), parengta Caroline'os Wishkaemper-Schorlemer 1985 m.), šeimų susitikimus (il. 107 – Catherine'os Kirlicks palikuonių susitikimo programa, 1991 m.). Keletas fotografijų įamžina ir tyrimo dalyvius bei jų veiklą – bendravimą su lietuvių kilmės teksasiečiais, užrašant jų prisiminimus, antkapių tyrimus kapinėse ir pan. Pabaigoje įdėtos nostalgiškos nuotraukos, menančios Mažosios Lietuvos vietas, iš kurių kilo pirmoji lietuvių emigrantų banga į Teksasą.

Katalogas vizualiai patrauklus ir, svarbiausia, labai informatyvus dėl, kaip minėjau,

plačių aprašų prie iliustracijų. Pasigedau tik parodos kuratorės Zitos Genienės kad ir trumpo teksto apie parodos koncepciją, tikslus, ką ir kaip siekta parodyti, atskleisti, papasakoti. Nepaaiškinta ir kokių principu sudarytas katalogas, ar į katalogą pateko visa parodos medžiaga, ar buvo padaryta atranka.

Katalogas išsiskiria iš muziejinių parodų katalogų srauto, kuriuose įprasta publikuoti tik įvadą ir kataloginę dalį. Šiame kataloge yra net keturi moksliniai straipsniai, pateikiantys naujos ir vertingos istorinės medžiagos, kuri, manau, sudomins ne tik istorikus, bet ir plačiąją visuomenę. Apibendrinant straipsnius pažymėtina, kad įvykdytas projektas yra svarbus istorijos ir etnologijos mokslams, nes suteikia impulsų naujų ir aktualių temų ir problemų tyrimams. Be to, atliktas tyrimas patikslino kai kuriuos istoriografinius faktus. Jis atskleidė, jog pirmoji lietuvių emigracija į Ameriką kilo būtent iš Mažosios Lietuvos, o Meksikos įlankos uostai – Galvestonas ties Hiustonu, Indianola ir Naujasis Orleansas – buvo tie uostai, kuriuose išsilaipino pirmieji lietuvių imigrantai, o ne Niujorkas, kaip buvo manoma iki šiol. Be to, patikslinta ir pirmųjų lietuvių imigrantų atvykimo į JAV data – tai įvyko dešimtmėčiu anksčiau (1852 m.), dar prieš JAV pilietinį karą (1861–1864). Ir tik vėliau lietuvių imigrantai atvyko į Niujorką bei Pensilvaniją.

Dar vienas svarbus dalykas – tiek įvadas, tiek visi moksliniai straipsniai bei plačios iliustracijų metrikos yra išversti į anglų kalbą ir publikuojami greta lietuvių kalba parašytų tekstų, todėl leidinys prieinamas ne tik lietuviams, bet ir lietuvių kilmės amerikiečiams, besidomintiems savo šaknimis.

Skaidrė Urbonienė
Lietuvos nacionalinis muziejus